

Аграрен университет – Пловдив, Научни трудове, т. LXII, кн. 2, 2020 г.
Юбилейна научна конференция с международно участие
*Перспективи пред аграрната наука и иновации за устойчиви
продоволствени системи*
Agricultural University – Plovdiv, Scientific Works, vol. LXII, book 2, 2020
Jubilee Scientific Conference with International Participation
Perspectives on Agricultural Science and Innovations for Sustainable Food Systems

[DOI: 10.22620/sciworks.2020.02.008](https://doi.org/10.22620/sciworks.2020.02.008)

УСТРОЙСТВЕНАТА ПОЛИТИКА В АГРАРНИЯ СЕКТОР THE DEVELOPMENT POLICY IN THE AGRICULTURAL SECTOR

Валери Йорданов Велковски¹
Гена Цветкова Велковска²
Valeri Yordanov Velkovski¹
Gena Tsvetkova Velkovska²

Стопанска Академия „Димитър А. Ценов“, Гр. Свищов¹
Адвокат В Софийска Адвокатска Колегия²
Economic Academy „Dimitar A. Tsenov“, Svishtov¹
Lawyer In Sofia Lawyer College²

e-mail: gvelkovski@abv.bg
e-mail: jurist57@abv.bg

Резюме

Устройствената политика е закрепена в съвременните законодателства, в това число и законодателството на Република България, като съществен елемент на държавната политика от гледна точка на нейните обезпечителни функции.

Бидейки вътрешноструктурен елемент на държавната политика, в качеството и на по-широкоформатна система, устройствената политика влиза във взаимоотношения и взаимодействия с редица други системи, функциониращи в икономическия и обществения живот, търпи тяхното влияние и реагира на това влияние по различни начини.

Разновидностите на устройствената политика в аграрния сектор, в качеството си също на подсистеми, отразяват в тяхното разнообразие, потребностите на сектора от условия, в това число устройствени, с оглед устойчивото му развитие.

Устройствените политики, трансформирани в устройствени мероприятия и дейности, също на свой ред, могат да се квалифицират и като разновидност на аграрната политика или направления в аграрната политика, още повече, че провеждането на устройствените мероприятия върху земеделските земи има важно и съществено място в общото и специализирано устройствено законодателство, в това число в аграрното законодателство на Република България.

Ключови думи: устройствена политика, аграрен сектор, законодателство, земеделска земя, система

Summary

The structural policy is enshrined in the modern legislation, including the legislation of the Republic of Bulgaria, as an essential element of the state policy in terms of its safeguarding functions.

Being an internal structural element of state policy, in the quality of a larger-scale system, structural policy enters into relationships and interactions with a number of other systems functioning in economic and social life, tolerates their influence and reacts to this influence in different ways.

The variation of the structural policy in the agrarian sector, as well as subsystems, reflects in their diversity the needs of the sector by conditions, including structural ones, in view of its sustainable development.

Structural policies, transformed into spatial events and activities, in turn, can also qualify as a variety of agrarian policy or strands in agrarian policy, all the more so that the conduct of spatial planning activities on agricultural land has an important and essential place in the general and specialized structural legislation, including the agrarian legislation of the Republic of Bulgaria.

Key words: agricultural policy, agrarian sector, legislation, agricultural land, system

УВОД

В качеството си на една от най-старите целенасочени човешки дейности, устройството на територията в съвременния свят, представлява сложна компилация от процеси и политики, характерни за всяка система.

В чисто еволюционен план, от гледна точка на своите обслужващи функции, устройството на територията, е разширявало и своя обхват, както в количествен, така и в качествен аспект, придавайки му качествата на сложна система.

Неговата еволюция в тази връзка е съпътстваща на зараждането, еволюцията и динамичното диференциране на отрасли и дейности в икономически план.

Усложнените взаимовръзки и потребността от правилното и целенасочено ориентиране на устройствените процеси и мероприятия върху територията, е логически свързано с потребността от формиране и провеждане на устройствени политики, необходими както за ефективното функциониране на самата система, така и за ефективността от изпълнението на обслужващите функции на самата система.

В тази връзка е появата и развитието на устройственото законодателство, в това число, отнасящо се за земеделските земи със своите специфики, особености и нюанси, като система, с цел максималното игнориране на заплахите от внасяне елементи на хаотичност в системата.

Предмет на разглеждане в изследването е аграрната устройствена политика. Обект на разглеждане са някои характеристики на аграрната устройствена политика като система. Цел на разработката е установяване възможностите на аграрната устройствена политика, като фактор и инструмент в агромениджмънта.

1. Устройствената политика като система

В качеството си на една от най-старите целенасочени човешки дейности , устройството на територията в съвременния свят, представлява сложна компилация от процеси и политики, характерни за всяка система.

В чисто еволюционен план, от гледна точка на своите обслужващи функции, устройството на територията, е разширявало и своя обхват, както в количествен , така и в качествен аспект, придавайки му качествата на сложна система.

Неговата еволюция в тази връзка е съпътстваща на зараждането, еволюцията и динамичното диференциране на отрасли и дейности в икономически план.

Усложнените взаимовръзки и потребността от правилното и целенасочено ориентиране на устройствените процеси и мероприятия върху територията, е логически свързано с потребността от формиране и провеждане на устройствени политики, необходими както за ефективното функциониране на самата система, така и за ефективността от изпълнението на обслужващите функции на самата система.

В тази връзка е появата и развитието на устройственото законодателство със своите специфики, особености и нюанси, отразяващи и спецификите, и ориентацията на самата система, с цел максималното игнориране на заплахите от внасяне елементи на хаотичност в системата.

Оформяйки се като самостоятелна система, устройството на територията влиза във връзка и взаимоотношения с редица други системи, оказва на различни нива и в различна степен влияние върху системите, с които взаимодейства и на свой ред, търпи тяхното влияние.

Ефективното, целенасочено и синхронизирано с динамиката на процесите на макро и микро ниво, функциониране на системата, се намира в пряка зависимост от целите, задачите и стратегическата насоченост на устройствената политика, като цяло и в частност, на нейните подвидове.

В този смисъл устройствената политика може също да бъде квалифицирана и като система, включваща елементи и детайли, също характерни за всяка система, но и особености, характерни само за нея.

В най-широк аспект на тълкование, устройствената политика, на свой ред, в съвременния мениджмънт е:

- вътрешноструктурен елемент от провежданата въобще политика на микро ниво в общодържавен мащаб, почиваща, както вече посочихме, върху конкретна нормативна уредба, в качеството ѝ също на система;
- самостоятелна система с вътрешноструктурно съдържание, формирано от конкретни, взаимодействащи си елементи;
- система със строго отграничавани от други системи, белези, трансформирани във функции, целящи обезпечаването на устройството на територията с необходимите условия и инструменти за неговите цели;
- система която притежава , по отношение на вътрешното и структуриране, разнообразие от подсистеми, диференциране по различен признак.

Устройствената политика е закрепена в съвременните законодателства, в това число и законодателството на Република България, като съществен елемент на държавната политика от гледна точка на нейните обезпечителни функции.

Бидейки вътрешноструктурен елемент на държавната политика, в качеството и на по-широкоформатна система, устройствената политика влиза във взаимоотношения и взаимодействия с редица други системи, функциониращи в икономическия и обществения живот, търпи тяхното влияние и реагира на това влияние по различни начини.

От гледна точка на субективните елементи и фактори, действащи в диапазона на системата, устройствената политика и нейното нормално функциониране, се намира в пряка зависимост от, на първо място, органи, на които, в законодателен план, е възложено нейното провеждане.

В субординационно взаимоотношение устройствената политика влиза със субекти, на които също, чрез законодателството, е възложен контрола върху нейното упражняване, функциониране и крайния резултат от това.

На базата на обратната връзка, устройствената политика, също взаимодейства с контролните и всички други субекти, с които е в субординация, тоест тя не само търпи тяхното влияние но им влияе, в качеството си на коректив, индикатор и т.н.

Във връзка с изложеното до тук, устройството на територията, може да бъде охарактеризирана като система, включваща следните вътрешноструктурни елементи, при диференциране по вътрешно функционален признак:

а/ законодателна подсистема;

б/ субективна подсистема в следната диференцираност:

- упражняваща устройствена политика;

- контролираща устройствена политика.

в/ обслужваща подсистема, която реално осъществява функциите, предписани от законодателната подсистема;

г/ изпълнителска система, пряко свързана с всички дейности, процеси и мероприятия, предмет на устройствената политика като цяло.

Посочените подсистеми, също на фундаментален признак, могат да се охарактеризират като самостоятелни системи.

Законодателната система във вътрешноструктурно отношение включва:

а/ подсистема от правни норми, носещи базисен характер;

б/ подсистема от правни норми, носещи отраслеви (специализиран) характер.

в/ подсистема от правни норми, носещи обслужващ характер.

Субективната подсистема във вътрешноструктурно отношение може да бъде разграничена на следните под системи:

а/ подсистема, състояща се от органите на централната власт;

б/ подсистема включваща органите на местната власт;

в/ подсистема обединяваща и същевременно отграничаваща органите, които упражняват и провеждат устройствената политика, на отраслеви принцип;

г/ подсистема, изпълняваща контролни функции на различни нива но и в различни аспекти:

- контролни функции на държавни органи;
- контролни функции на местни органи;
- контролни функции на съдебната система.

Обсуждащата подсистема в качеството си на система, се състои от следните вътрешноструктурни елементи формиращи самостоятелни подсистеми:

- подсистема, която обслужва устройствената политика като цяло;
- подсистема, обслужваща отраслевите параметри от устройството на територията.

Изпълнителската подсистема, също обособена и като самостоятелна система, съдържа типични за нея елементи от вътрешноструктурен характер;

- изпълнителска подсистема от планировъчен характер (устройствено планиране, инвестиционно проектиране и т.н);
- изпълнителска подсистема от охранителен характер (рекултивация на земеделските земи, противосвлачищни мероприятия и т.н);
- изпълнителска подсистема от регулационен характер (регулация на земеделски земи);
- изпълнителска подсистема от строителен характер (строителство на земеделска инфраструктура).

Подсистемите, включени в устройството на територията, имат свой самостоятелен живот, но са, освен това обвързани помежду си, тъй като са подчинени на целите на функционирането на системата като цяло.

В предвид спецификите на системата, а също така нейните технологични специфики, тези подсистеми са разположени и функционират във линейна подреденост, като функционирането на всяка подсистема, е в пряка зависимост от функционирането на предходната, по линейната връзка, подсистема.

Това означава, че в устройството на територията като система, е неприложима йерархичната връзка и йерархичната по подреденост при разполагането на елементите на тази система.

Функционирането на устройството на територията като система, се намира в пряка зависимост от нейното управление, респективно от използвания инструментариум на управление.

Управлението е съсредоточено преди всичко в изпълнителския и контролния блок като подсистеми, но засяга до известна степен и другите подсистеми.

Управлението на устройството на територията, на свой ред, се намира в пряка зависимост, от целите, задачите и направленията в устройствената политика.

В тази връзка важна роля за ефективността на управлението, играе прилагания управленски подход/подходи.

Изборът е свързан с основните и специфичните за отделните устройствени политики, задачи.

В тези случаи, политиката/политиките, изпълняват двойка роля:

- първа е ролята им на базисен, направляващ инструмент в управлението, задаващ и направленията в управлението;
- втората им роля е реципрочна на първата-дадена политика е същевременно, инструмент на управлението.

2. Устройствовата политика в аграрния сектор

2.1. Разновидности на устройствовата политика в аграрния сектор

Ефективното провеждане на устройствовата политика в нейното видово разнообразие, има пряко отношение и пряка връзка с очакваните крайни резултати, осигуряващи устойчивост в развитието на всички сектори в икономиката.

Устройствовата политика в своите реални параметри е същевременно и неотменим, съществен обезпечителен елемент в мениджмънта, но тя би трябвало да бъде и неотменим инструмент в мениджмънта.

За целта са необходими обаче, налични, с перманентен характер, условия.

На първо място, това е, актуално, отговарящо на обществено-икономическите потребности законодателство, което да стимулира, а не да възпрепятства провеждането на устройствовата политика във всеки сектор на икономиката;

Второ, субектии, добре познаващи правната материя и условията за нейното прилагане, с високо ниво на компетентност;

Трето, пълен синхрон между органите и институциите, на които е възложено провеждането на устройствовата политика.

Разновидностите на устройствовата политика в аграрния сектор, в качеството си също на подсистеми, отразяват в тяхното разнообразие, потребностите на сектора от условия, в това число устройствени, с оглед устойчивото му развитие.

В този смисъл, устройствените политики в аграрния сектор, с известна условност, могат да бъдат разделени на:

а/ устройствени политики, свързани със земеразделянето;

б/ устройствени политики, свързани със собствеността върху земеделските земи;

в/ устройствените политики, свързани с обработването на земята;

г/ устройствени политики свързани, с инфраструктурната обезпеченост на сектора;

д/ устройствени политики, свързани с консумирането на вещни права върху земеделски земи.

На устройствената политика е отредена не само ролята на необходима политика в аграрния сектор, но и на фактор, стимулиращ или ограничаващ до известна степен, протичането на желаните процеси в сектора.

Устройствените политики, трансформирани в устройствени мероприятия и дейности, също на свой ред, могат да се квалифицират и като разновидност на аграрната политика или направления в аграрната политика, още повече, че провеждането на устройствените мероприятия върху земеделските земи има важно и съществено място в общото и специализирано устройствено законодателство, в това число в аграрното законодателство на Република България.

Законодателството поставя сериозен акцент върху функциите и участието в устройствената политика в аграрния сектор на конкретни субекти – органи, представители на централната и местната власт и други.

Участието в устройствената политика на различните органи, е както успоредно с участието им в осъществяването и провеждането на аграрната политика на различни нива и в различен обхват, така и в конкретиката на специализираното устройствено законодателство, като това участие е триаспектно:

- директно участие в управленския процес, касаещ пряко, аграрния сектор (агромениджмънта);
- участие в изпълнителния процес (прилагане на устройствени правни норми за земеделските земи и други подобни);
- участие в контролните процеси върху устройствените мероприятия в земеделските земи на принципа на пряка и обратна връзка.

Политиките в аграрния сектор, свързани с характеристиките и целите на сектора, също имат своята двойка роля.

Устройствената политика в този смисъл, е една от политиките на сектора с всички нейни специфики.

В такъв случай, от гледна точка на анализирането на тази политика, се налага обособяването на устройство на територията като обслужващо аграрния сектор, т.е , на аграрното устройство на територията.

Това аграрно устройство на територията, според теорията на системите, притежава характеристиките повече на подсистема в по-мощната система, а именно, аграрния сектор.

От позициите на потребностите на аграрния сектор от различни устройствени мероприятия, тази подсистема има редица специфични цели, задачи и функции, но тази подсистема е пряко свързана и с нормите на аграрното законодателство.

Освен това, тази подсистема си взаимодейства активно и с другите подсистеми на системата на аграрния сектор, съставляващи негови вътрешно-структурни елементи.

Особено активна е връзката и взаимодействието на аграрно-устройствената подсистема с друга съществена подсистема-тази на агромениджмънта.

Един от обединяващите акценти в тази връзка, е управлението.

Управлението, дефинирано като инструментален елемент на мениджмънта, касае едновременно провеждането и прилагането на устройствените политики като неразделна част от аграрната политики, и като и използването им като инструмент в агромениджмънта.

Управлението, дефинирано от някои автори като процес на планиране, организация, мотивация и контрол, почти традиционно се свързва с формулирането и достигането целите на една организация.

В този смисъл, аграрният сектор, може да бъде разглеждан като организация.

3. Управление на устройствените мероприятия в аграрния сектор в качеството му на организация

Кои са основните характеристики на една организация?

Организацията е преди всичко система, тъй като се състои от множество взаимодействащи си елементи.

Организацията има своя цел и тази цел може да се дефинира като бъдещ, планиран резултат от нейната дейност.

Целите на всяка организация имат своето локализиране в нейния център на управление.

Аграрният сектор не прави изключение в това отношение.

Организацията има и своите граници, зад които граници е нейната обкръжаваща среда със всички особености, но и тежести на въздействие върху нея.

Всяка организация, освен посочените характеристики, в качеството си едновременно на система, притежава своя структура.

Структурата на една организация, в т.ч., на аграрния сектор, се проявява и реализира чрез йерархични и нейерархични форми, като йерархичният строеж се свързва с пирамидален и многоравнищен строеж, а нейерархичните форми, могат да бъдат реализирани чрез структурни конфигурации.

В съвременната теория на организацията, организациите се разглеждат и от позициите на една друга характеристика-вътрешна диференциация, което същевременно затвърждава отново тяхното характеризирание като система.

Степента на достигане на поставените цели от организацията, е пряко свързана с достигнатото ниво на ефективност от нейна страна, а ефективността е едно от условията за устойчивостта и устойчивото развитие на организацията.

Устойчивостта на всяка организация е в пряка зависимост от една друга много важна нейна характеристика-адаптивност.

Най-общо, адаптивността е мерило за равнището на реагиране на организацията на изменението на нейните вътрешна и външна среди.

Адаптивността на една организация, е индикатор за нейното умение/умения, да се приспособява към изискванията на двете среди-външна и вътрешна.

Същата се определя като свойство на организацията, показващо необходимостта от осигуряване на равновесие с външната среда като условие за оцеляване, развитие и ефективна дейност, особено валидно за аграрния сектор.

Как би могло да се постигне такова равновесие?

Необходим инструмент в случая, е, стратегическото управление, което дава конкретните стратегически алтернативи, за развитието и функционирането на аграрния сектор.

Стратегическите алтернативи, за да изпълнят отредената им важна роля, трябва да съответстват на промените във външната среда.

За аграрния сектор, в предвид неговата зависимост от външната среда(природо-климатичен фактор, елементи на природо-географския комплекс и др.), поддържането на високо ниво на адаптивност, е особено необходимо, още повече, че ниското равнище на адаптивност, определено, представлява опасност за нейната пълноценност като такава.

Адаптацията на организацията към състоянието на външната среда, може да има характер на пасивно приспособяване към динамиката на външната среда или характер на активно въздействие върху външната среда.

Устройствените мероприятия върху земеделските земи, продукт на аграрната политика, респективно на аграрната устройствена политика, по своята същност, са пример, именно за активно въздействие върху външната среда.

Активното въздействие на организацията върху външната среда, се разглежда като резултат от рационално и съзнателно въздействие на стратегическото ядро на организацията върху външната среда, с цел намаляване на зависимостта от нея.

Съществуването на всяка организация, е мотивирано от два основни елемента-мисия и цели.

Осъществяването както на мисията, така и на целите на всяка организация, са пряко свързани с прилагането на инструмента на стратегическото управление.

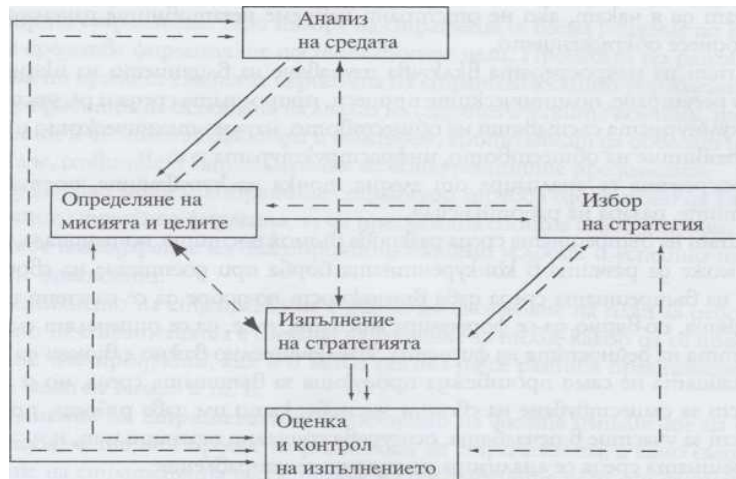
Основната цел на стратегическото управление е органичното и последователно приспособяване на организацията към променящата се обстановка във външната среда, както вече бе посочено.

Цикълът на стратегическото управление може да се разглежда като динамична съвкупност от пет взаимносвързани управленски процеса.

Тези процеси логично произлизат един от друг.

Има устойчива обратна връзка и съответно обратно влияние на всеки процес върху останалите и върху цялата съвкупност.

Тази важна особеност на цикъла на стратегическото управление, където с плътна линия е показана основната насоченост на цикъла, а с пунктир - допълнителното влияние един върху друг на отделните процеси.

фиг. 1. Цикъл на стратегическото управление

Всяка една от посочените пет фази на стратегическо управление поставя изискването за осъществяване на постоянен анализ и вземането на съответни решения.

Решенията се отнасят до две основни направления:

- констатиране на правилността на стратегията, което е индикация за продължаване на линията на поведение от страна на организацията;
- констатиране на някои некоректности в стратегията, което налага внасянето на корекции по пунктове, нуждаещи се от такива.

Доказан постулат е, че в процеса на стратегическо управление нищо не е окончателно и всички предварителни действия могат да претърпят промени в зависимост от трансформацията на външната среда и появата на нови възможности, способни да усъвършенстват стратегията.

Но, като цяло, стратегическото управление е непрекъснат процес, т.е., затворен цикъл.

Стратегическото управление изисква създаване и поддържане на определена организационна архитектура.

Стратегическата архитектура е насочена към промените, гъвкава е и няма твърда структура.

Структурата е по проблеми, матрична.

Структурата е функционална, дивизионна.

Стратегическото управление, често е съпроводено от редица трудности, особено в аграрния сектор.

В тази връзка, трябва преди всичко да се изтъкне, че поради своите особености, стратегическото управление трудно може да даде окончателна, детайлна и прецизна картина за бъдещото състояние на организацията.

Освен това, стратегическото управление не може да бъде сведено до набор от рутинни правила, процедури и схеми.

Освен всичко друго, стратегическото управление носи сериозен риск за появата на негативни последици от грешки на стратегическото

предвиждане, особено при динамична смяна на характеристиките на външната среда, което е типично за аграрния сектор.

Въпреки всичко, стратегическото планиране е мощен инструмент, който играе важна роля за устойчивото съществуване на всяка организация, респективно на всяка система и е за предпочитане пред проявите на така нареченото нестратегическо управление, особено в аграрния и подобни нему сектори.

При нестратегическото управление, организацията планира своята дейност, изхождайки от това, че обкръжението или въобще няма да се промени, или ,макар и да настъпят такива промени, те няма да са от качествено естество.

С други думи, при такава негативна практика, дългосрочната перспектива не е екстраполация на съществуващата практика и на моментното състояние на организацията за дългосрочен бъдещ период.

Стратегическото управление, както е известно, е една от разновидностите на елементите на управленския инструментариум.

Както посочват някои автори в конкретика, целите на управлението на агробизнеса, в по-широк аспект, целите на аграрния сектор изобщо, се постигат на базата на осъществен синхрон между елементите на агромениджмънта, в качеството му на система.

Като система се разглежда и управленския цикъл в агробизнеса, който, очевидно, има няколко роли: веднъж, като инструмент, но също така и подсистема в агромениджмънта и като самостоятелна система, изведена като инструмент в агробизнеса и състояща се съответно от вътрешноструктурни елементи.

От гледна точка на нивата на управление, тези процеси, се "оглавяват" в зависимост от характеристиките и функциите на подсистемите.

В пирамидалната структура на три нива, обичайно се разполагат:

- управлението на низовото звено;
- управление на мениджърско ниво;
- управление на институционално ниво.

В аграрния сектор, и по -точно при управлението на устройствените процеси, тежестта на управлението , пада най-вече върху мениджърското ниво.

Провеждането на агроустройствената политика като инструмент в управлението на агромениджмънта, е предпоставка и условие за постигане и на синергичен ефект.

За целта е необходимо, периодично, да се подлагат на анализ силните страни на агроустройствената политика, защото те ще бъдат и основни компоненти на синергизма в стратегията на отрасъла.

Чрез търсене на възможности във външната среда, които да съответстват на силните страни, отрасълът, кооперацията, отделния земеделски стопанин, ще могат да оптимизират синергичните ефекти.

По такъв начин силните и слабите страни на синергизма , са взаимосвързани.

Синергизмът освен това, може и трябва да бъде управляван.

При управление на синергизма се използват управленчески подходи като:

- структурен;
- организационно-културен;
- системен.

Изборът на всеки от посочените подходи трябва да бъде направен след обстоен и прецизен анализ на очаквания синергичен ефект, факторите, влияещи върху него, но най-вече, посочените специфики на управлението и преди всичко на стратегическото управление в агроустройствената система.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В аграрния сектор, и по -точно при управлението на устройствените процеси, тежестта на управлението , пада най-вече върху мениджърското ниво.

Провеждането на агроустройствената политика като инструмент в управлението на агромениджмънта, е предпоставка и условие за постигане и на синергичен ефект.

За целта е необходимо, периодично, да се подлагат на анализ силните страни на агроустройствената политика, защото те ще бъдат и основни компоненти на синергизма в стратегията на отрасъла.

Чрез търсене на възможности във външната среда, които да съответстват на силните страни, отрасълът, кооперацията, отделния земеделски стопанин, ще могат да оптимизират синергичните ефекти.

По такъв начин силните и слабите страни на синергизма , са взаимосвързани.

Синергизмът освен това, може и трябва да бъде управляван.

При управление на синергизма се използват управленчески подходи като:

- структурен;
- организационно-културен;
- системен.

Изборът на всеки от посочените подходи трябва да бъде направен след обстоен и прецизен анализ на очаквания синергичен ефект, факторите, влияещи върху него, но най-вече, посочените специфики на управлението и преди всичко на стратегическото управление в агроустройствената система.

ИЗТОЧНИЦИ

Velkovska, G., Ustroystvo na teritoriyata", SD, izd. "Valdes -VV-GV", S., 2014g.;

Velkovska, G., Ustroystvo na teritoriyata. Uregulirane i zastroyavane", SD, izd. "Valdes -VV-GV", S., 2014g.;

Nikolova, M., M. Linkova, V. Blazheva, R. Nenova, Agraren menidzhmant, AI "Tsenov", Sv., 2018 g.;

Panov, T., M. Panova, Teoriya na organizatsiyata, izd RIK, S., 2005g.;

Panov, T., M. Panova, Strategicheskoto upravlenie, UI "Sv. Kliment Ohridski", S., 2010 g.;

www.ciela.net.